

 dereta

Награда
МИРОСЛАВ ДЕРЕТА

Уредник
Зоран Богнар

Жири у саставу:
Зоран Богнар, Јасмина Ахметагић
и Петар В. Арбутина
на деветнаестом *Деретином* конкурс
за необјављени роман
доделио је овој књизи Награду
„Мирослав Дерета“
за 2024. годину

Уз подршку
Градске општине Чукарица

Copyright © овог издања *Дерета*, 2024

Стеван Стефановић

МАСТИОНИЦОМ И ПЕРОМ

Роман о Достојевском

Београд

2024

ДЕРЕТА

Камену у мени
Нема гледића више,
Не клањај се сџени
Већ свањава шџише.

Д. Вулићевић

1.

Месец је већ зашао за облак, за крошње, а слаба перонска светиљка бацала је танак сноп светлости на клупу на којој сам седео...

Каснио ми је сат.

Могло је бити четири, пола пет?

Учинио ми се да сам чуо одјек удаљеног црквеног звона, али будући да се нисам могао сетити која је црква најближа железничкој станици, и да је било рано за Вечерње, убедио сам себе да сам чуо звоно из неке сасвим друге приче...

Странац је, с друге стране, изгледао као неко ко долази баш мени, лаганим несигурним кораком, са дугом и слабом проседом брадом, носио је шешир у рукама, као на својим фотографијама које су упорно стављали на корице књига, корице прашњавих, заборављених романа на полицама из шездесетих, седамдесетих, из времена док су људи још читали књиге...

Ово није био главни јунак неке књиге, популаран, шарен и нашминкан, фарбане косе и у кројеном оделу, већ аутор, човек иза сцене, главом и брадом, пером и мастионицом...

– Баћушка, опростите, да ли је слободно ту? Могу ли сести до Вас?

Тек тада сам подигао главу и погледао га.

У очи светле и дубоке као Бајкал, поглед широк, словенски, простран и бескрајан, као поља жита, као северно небо, као руска степа...

Сат ми је коначно стао.

Стално је говорио како гледа преко Беле реке у бескрај, а ја никад нисам разумео да ли гледа преко воде на исток у непрегледни Сибир као символ вечности, или гледа назад ка кући, Москви и Русији...

– У ствари, Фјодоре Михајловичу – рекао сам – ја баш Вас чекам...

2.

Како бих вам најбоље описао перон?

Гвоздена конструкција полукружно је наткривала стаклени кров, клупе су биле сиве и неудобне, генерално, читава станица била је сиво-сива са светлијим и тамнијим нијансама, од камених коцки на поду до лица људи, на неколико метара од нас и клупе налазили су се округли стубићи, више декоративни него са неком стварном сврхом или су барем мени тако изгледали.

Иза стубића налазила се пруга, једва видљива у овој зимској вечери, под slabим светлом, али проверено је била ту... Иза пруге, кроз маглу су провиривали велики прозори са полукружним луковима кроз које се назирало децембарско небо...

Сео је на клупу, прошао руком кроз браду, једном, па још једном, затим је склопио шаке у крило...

– Мене?

Ја сам склопио књигу.

– Да, Вас. Мене су послали по Вас...

Уздахнуо сам, и покушао да звучим самоуверено:

– Да Вас сачекам, исповедим, а затим и испратим, даље...

– Овде? Оче, зар није било боље да смо били у цркви, манастиру... Какво је ово место?

– Зовите га како Вам је драго, Фјодоре Михајловичу, али од самог места на коме се налазимо важније је зашто смо овде. Пустите то, имамо целу ноћ за причу...

– Бадњу ноћ? Сутра је Божић, ако се не варам? Баћушка, зар не морате на службу?

Окрнуо сам се ка сату који је стајао на средини свода на перону, као на свакој станици, свуда на свету...

И тај сат је стајао, ко зна откад, јер је на њему било десет и десет.

Као и, узгред да напоменем, на свим сатовима који стоје...

– Не брините, Фјодоре Михајловичу, стићи ћу...

Погледао ме је, и да нисам знао да ме гледа Највећи, помислио бих да ме гледа збуњено, тако да сам одмахнуо главом и потрудио се да објасним:

– Укратко, чини Вам се да сте спавали, јако, јако дуго и да Вас је неко пробудио и ето нас овде... Знате да морате отићи даље, а не можете, заустављени сте пре Ваше последње речи, као што знате, а које је место боље за одлазак, од станице?

– Да, стварно, и подсећа помало на станицу у Дрездену, више него на станицу у Петрограду, мање је светла...

Достојевски се осврнуо и погледао друге клупе, станица је била полупразна...

- Нема пуно људи...
Пружио сам руку:
– Ја сам отац Стеван, из Србије.
– Шта је, у ствари, било после, мислим на крају, после моје...
– Смрти?
– Да.
– Па, било је тачно онако како сте описали, Фјодоре Михајловичу, анархисти су са Запада дошли у Русију, а Запад се поделио, Русија није нестала, али је нестало Царство, Николај, унук Александра II, платио је најскупљу цену својим животом, убијен је... У ствари, страдао је мученички, и он, и његова породица, син, четири кћери, лекар који је лечио дечака, чак и пас...
– Како мислите, Баћушка, неко је убио пса?
– Да.
– О, Боже.
– Они које сте описали у *Злим дусима* дошли су заиста, педесетак година након што сте их предвидели, најавили, пророчки... Имали сте дар, редак дар...
– Дар, мој дар... Да, то ми је исто рекао и Белински, 1843. Ех, Бог зна зашто се све тако десило са мном, оставите сада мене и мој дар, када се све то десило са Русијом... Потресло ме је ово што сте ми испричали, Баћушка...
– Одлично, да почнемо онда од тог тренутка јер, заиста, од нечега морамо почети...

3.

Отворио сам књигу и почео да читам:

Записали сте: *Нисам знао ком кријичару бих понудио моју књигу на читање. Из књижевности свешта познавао сам само Д. В. Григоровича, који је и сам у то доба написао само неколико мањих чланака. Приликом једне наше сусреша, ишражио је књигу, а одмах заштим је однео тада већ чувеном писнику Некрасову. Упознао сам се са Некрасовим, који је требало одмах после тога да однесе књигу највећем кријичару Белинском. Веома сам се бојао какву ће оцену даши о мом делу овај славни кријичар...*

Реците ми, Фјодоре Михајловичу, како сте написали своју прву књигу, откуд то?

– Одувек сам желео да пишем, писање је за мене, Баћушка, било попут дисања, попут хране и воде... Знате, ја сам још као младић читао Шилера, његове *Разбојнике*, затим Дикенса, Шекспира, Игоа и Пушкина, Пушкина више од свих... Још као десетогодишњак... Па и после... Отац нас је учио на латинском језику, морали смо га знати... Заношио сам се и да

будем преводилац, одушевљавале су ме идеје романтизма, сав тај дивни француски дух и лепота њиховог језика, културе...

– Писали сте касније и на француском, и то јако добро, ако могу да приметим, пре свега у *Коцкару*?

– Ма, откуд је то било добро, оче? Ми смо тада сви знали француски, говорили смо га и писали на њему, готово као да је био језик наших очева... Сматрали смо за обавезу да један Рус, Словен, интелектуалац, познаје француски, то смо понели од куће, хоћу рећи, било је део нашег кућног образовања...

– Ипак, у *Бедним људима* нема романтизма, нема тог француског духа и културе, већ сте у првој књизи направили искорак?

– Оче, ово ми више личи на неку рубрику која ће изаћи у новинама, него на исповест...

– Не брините, говорићу и ја, много тога сте пропустили, све ове године... Ето, потресло вас је оно што сам Вам говорио о Романовима, причаћу Вам тек, о двадесетом веку, који сте, да опет тако кажем, пророчки најавили, крвавијем и страшнијем од свих векова...

– Опет Ви са тим пророчки... Па какав сам ја пророк, тек пред крај живота сам постао успешан и као писац, а читавог живота сам писао...

– Па шта сте Ви? Како бисте себе објаснили?

– Ја сам само реалиста, реалиста у неком вишем смислу...

– Ето, реците ми, молим Вас, откуд то?

Оборио је поглед и почео да прича, изузетно дубоким гласом за једну тако крхку и слабашну прилику, помислио сам, као да је сав духовни горостас у њему био концентрисан у том гласу, није ни чудо што су поштоваоци толико уживали да га слушају...

– Могу да покушам да се сетим, давно је било то, још сам био сасвим млад, можда у зиму 1842, биће да је тад... Било је време као и сада око Божића, враћао сам се из виборшког краја у кући у којој сам тада живео. Ноћ се спуштала над градом, а хладна пара се дизала са уморних коња и људи који су журили.

Петербург је тада постајао руски град, у њему је живела тек друга генерација правих Руса, у правом смислу речи... Знате, кад је Москва изгорела 1812, Московљани су прешли у Петербург, пре тога две трећине становника руске престонице били су Германи, Литванци, Летонци, Финци, било је и нешто Пољака, Јевреја...

– Са сваком престоницом је тако, и наш Београд је пре две стотине година имао четрдесетак хиљада људи, и од тога половина нису били Срби...

– Ето... Ја сам гледао све те људе и размишљао о томе, тада ми је синула необична мисао. Уздрхтао сам и срце ми је у том тренутку убрзано куцало... Ја сам нешто осетио у том трену, као да сам угледао нешто ново, сасвим нов свет... Сматрам да управо од тог тренутка почиње моје постојање...

Почео сам да гледам око себе и одједном сам угледао нека нова лица. То су биле необичне, чудне прилике, потпуно обични, једноставни, мали људи, не неки

Карл Мур и Франц, или Магбет, Жан Валжан или Лисјен Шардон де Рибампре, већ прави чиновници, службеници, војници који се враћају са одсуства, сиромашни грађани, становници престонице, титуларни саветници...

Могао сам скоро да замислим причу: у неким мрачним угловима једно титуларно срце, чисто и поштено, морално и одано старешинама, и са њим нека девојка, увређена и тужна – и дубоко ме је ранила њихова прича.

То је било решење, желео сам да пишем о малим, обичним људима, сиромашним, најнижим слојевима друштва, тадашњег руског друштва, градској сиротињи... Желео сам да покажем колико је свако од њих јединствен и непоновљив, колико свако од њих може да воли и пати, и да свако од њих у свом оку, у свом срцу, у својој души носи цео свемир, читав универзум...

Две године сам писао, писао и цепао, брисао, спаљивао рукописе и читаве табакe, понекад, па писао поново, исправљао... Када сам дошао до коначне верзије, исправио сам је четири пута, целу приповетку, једном, па још једном, па трећи пут и на крају четврти...

– Знате, Фјодоре Михајловичу, данас се сва књижевна критика слаже да су *Бедни људи* роман, прави роман, и по обиму и по психологији ликова, а Ви и даље, упорно говорите приповетка...

– Хм... Може бити да сте Ви у праву... Јер, желео сам да напишем причу по обиму једнаку књизи *Евџеније Гранде*, мог тада омиљеног писца Балзака.

– Дакле, Ваш роман су први прочитали и дали свој суд о њему Григорович и песник Њекарасов?

– Тај рукопис ми је задао доста мука, мада сам заиста сматрао да је дело потпуно оригинално, у једном тренутку сам морао стати и одлучио сам се да је то – то, више нећу исправљати роман, како Ви кажете. Дао сам им рукопис и отишао кући... Рекли су ми да ће прочитати само десетак страница, ни страну више, да би видели да ли имам талента или не...

– Вреди ли или не вреди, како кажемо ми данас... Тада сте имали, ако се не варам, само двадесет три године, били сте буквално још увек дечак, младић...

– Тако је, био сам веома млад, али сам знао да је писање једино чиме ћу се бавити... Ушао сам у собу, у којој сам био смештен, ниске таванице, и нисам одмах легао да спавам, отворио сам прозор и сео поред њега. Сећам се јасно, нисам могао да спавам од узбуђења. Одједном се зачуло звоно на вратима, усред ноћи, и ето њих – Њекарасов и Григорович ме грле, радосни, подижу ме са земље и љубе, само што не заплачу.

Они су се тог поподнева рано вратили кући, узели мој рукопис и почели да читају... Мислили су, прочитаће десетак страница и видеће колико вреди, што Ви рекосте, оче.

И када су прочитали десет страна, одлучили су да прочитају још десет и тако су преседели до зоре, читајући наглас и смењујући се... Када су завршили читање, седам штампаних табака, што, признаћете, није баш мало за једну ноћ, одлучили су да одмах дођу к мени, нису могли да сачекају до јутра, шта мари ако

спава, рекао је Њекрасов, пробудићемо га, ово је сада најважније, нема му више спавања...

– Како сте дошли, у ствари, до самог Белинског?

– Ух, он је био тада страх и трепет...

– Да... Готово је немогуће да данас некеме објаснимо колика је моћ тада била у рукама једног књижевног критичара... Било је и код нас у Србији таквих људи, Јован Скерлић, доктор француске књижевности, и нешто старији али мање познат Богдан Поповић, који је био париски ђак, професор историје, упоредне књижевности, естетике на Београдском универзитету, преко десет година је водио *Српски књижевни гласник*... Написао је *Антологију новије српске лирике*, у коју је убацио тада савремене песнике и, буквално, кога је убацио у збирку – за њега смо и ми данас чули, кога није, па... Требало је бити Владислав Петковић Дис да бисте остали познати до данас, а да вас Богдан Поповић није уврстио у збирку...

– Морам признати да нисам чуо...

– Хтео сам само да направим аналогију, данас, такви људи, попут Белинског и Богдана Поповића, па... живели би у једном граду на крајњем западу, где се сусрећу океан и пустиња, граду анђела, и радили би исто, одлучивали би чији дечачки снови би дошли до широке публике, а чији не...

Скинуо сам наочаре и показао ка мом саговорнику:

– И Ви бисте, Фјодоре Михајловичу, тамо правили те снове...

– Не разумем Вас, Баћушка...

– Наравно, драги мој, то је неминовност нашег света, сусрета наша два света... Пробаћу да Вам објасним: чули сте за Мандеа Дагера, који је у Паризу правео прве фотографије још 1837, 1838. и следеће... Већ су, у време када Ви пишете *Карамазове*, Енглези Ричард Лич Медокс и касније Џорџ Истмен открили целулоидни филм, па ће настати и серијска, фабричка производња филма и фотографије. Данас имамо огромна позоришта, велике театре у којима више не играју глумци, већ гледамо покретне фотографије, раније направљене покретне слике.

Разумете?

Данас бисте Ви причали приче које би људи гледали, а не читали, и са великог платна би патили заједно са Настасјом Филиповном, и Аглајом Ивановом, стрепели са кнезом Мишкином, водили унутрашње борбе Раскољникова, молили се заједно са Аљошом...

Док сам говорио, чинило ми се да са друге стране пруге промичу позната лица: Соња Мармеладова и Раскољников, Димитрије Карамазов и кнез Мишкин, Настасја Филиповна и Аглаја Ивановна, и као да смо обојица застали начас загледани у измаглицу...

Ноћ се већ потпуно спустила на перон...

– Значи, тај Владислав Петковић је био стварно добар?

Почео сам да листам књигу, после неколико тренутака нашао сам оно што тражим и тако отворену је пружио мом саговорнику показујући прстом у редак. Почео је да чита:

МАСТИОНИЦОМ И ПЕРОМ

*Заборавим земљу, заборавим место
На коме се јаги и њороци збраше.*

Подигао је поглед и замислио се:

– Нешто између Михаила Љермонтова и Фјодора
Тјутчева...

Слегао сам раменима, наставио је:

Ја се свему смејем ња ме све и боли.

*И њриџисне очај, сам, без моје воље,
Цео један живоџ, и њиме се креће;
Узвик ња ѡролама: „Неће биџи боље,
Никад, никад боље, никад биџи неће“.*

*И ја жалим себе. Мени није дано
Да ја имам земљу без убоџих људи,
Очи њлаве, џоџле као леџо рано,
Живоџ у свеџлосџи без мрака и сџуги.*

*И желеџи да се заклоним од срама
Пијем, и зажелим да сам њијан довек;
Тад не видим њорок, друџџво ѡде је џама,
Тад не видим ни сџид џџо сам и ја човек.*

– Видите, Фјодоре Михајловичу, био је баш, баш
добар...

Вратио ми је књигу...

– Тако је писао и мој пријатељ Николај Некрасов...

– Јесте, слажем се, али овде морам да поменем још једног нашег песника чије је перо било тако моћно, Херцеговца Јована Дучића, зачетника српске модерне лирике, јединог нашег песника који је писао сонетне венце, у најтежој форми стиха, и који је, у ствари, српски језик учинио језиком поезије...

Него, опет смо отишли на другу страну, на крају, Некрасов је и однео рукопис *Бедних људи* Белинском?

– Да, предао му је рукопис и рекао: *Родио се нови Гојољ*. Белински га је погледао сумњичаво и рекао: *Код вас Гојољи ничу као ђечурке...* Када је најзад прочитао рукопис, Белински је замолио Некрасова да га доведе до мене.

– Шта Вам је рекао?

– Свидела му се приповетка, јако му се свидела, знате, ја сам им написао оно што им је требало, а што они сами нису умели, социјални роман, причу о малом човеку... Дословно ми је рекао да ја са двадесет и три године нисам ни свестан шта сам написао, да сам једино интуитивно, као уметник, могао да напишем такво дело. Рекао ми је да нисам свестан истине коју сам открио и показао. Био је чудан, прави политичар, теоретичар друштва, али није умео да то примени у пракси, није умео да пише, тако да му је моја књига дошла као поручена, дао сам им оно што сами нису умели да ураде... Говорио је са великим узбуђењем, очи су му гореле. Још ми је казао да они, публицисти и критичари, настоје да објасне ствари анализом, а да сам ја као уметник једним потезом, сликом, одмах показао целу суштину и то тако опипљиво да је и

најпростијем читаоцу све разумљиво. И да је у томе тајна и истина уметности.

На крају, казао је да имам таленат, да га следим и да ћу бити велики писац...

– Ви сте, у ствари, не знајући, погодили саму суштину интересовања Белинског. Као млад и талентован писац практично сте развили и изнели књижевне и политичке идеје које је имао Белински.

– Да... Рекао је да је моја мисао далеко дубља и хуманија, да сам у лицу Макара Девушкина показао како се много дивног, племенитог и светлог налази и у најограниченијем човеку... Написао је да мени припада част и слава као младом песнику чија муза воли људе са мансарда и из сутерена и говори становницима племићких палата: *Ово су њакође људи, браћа ваша!* Али, та књижевна љубав није дуго трајала, убрзо смо се разишли... Али није ту само био Белински, јавност се поделила, критика се поделила... Словетофили, моја каснија браћа, нису разумели до краја поруку романа, сматрали су ме, као и уосталом сам Белински, за свог саборца и политичког једномишљеника.

– Ко су били ти људи, можете ли данас, након оволико протеклог времена, да их боље разумете?

– Много времена је прошло, Аксаков је тада рекао да сам ја потпуно без талента... Не замерам му, данас. Тада ми је то било важно, желео сам да се дружим са писцима, да будем окружен студентима, интелектуалцима, желео сам да ме прихвате, да разумеју оно што сам написао, ах, био сам млад...

– Рекли сте, сви смо ми изашли из Гогољевог *Шињела*...

– Јесам, рекао сам то, и дан-данас тако мислим. Гогољ је непревазиђен, велики писац, прави реалиста, учитељ свих нас. Сви смо са нестрпљењем чекали да стигне његово ново дело, да изађе наставак у новинама... Та кратка приповетка *Шињел* је, бар за мене, прави почетак руске реалистичне књижевности, зато смо сви ми изашли из те приповетке, она нам је била залог и темељ, светионик и путоказ...

– А опет, Ви у свом првом делу озбиљно полемистете са Гогољем и то управо са *Шињелом*?

– Тако је, Баћушка, ја једноставно нисам могао да се помирим са многим стварима које су тамо написане, желео сам да полемисhem... Знате, код Гогоља, главни јунак страда због шињела, везује се за њега, везује своје биће, свој идентитет, за комад тканине. То јесте реализам и јесте снажно, али зар не може боље? Зар не можемо да наше сопство вежемо за живу особу, живу жену, од крви и меса?

– Главни Гогољев јунак, ако се не варам, сву своју уштеђевину, сав свој живот, улаже у шињел који му, на крају, бива украден?

– Да, Башмачкин, Акакије Акакијевич, јунак, службеник, бави се преписивањем, понавља оно што су други писали, те му се и име понавља, Акакије Акакијевич...

– А Башмачкин бисмо ми, Срби, данас превели као Папучић... Али, Фјодоре Михајловичу, зар није и сама тема, мотив малог човека, донекле гогољевска?

– Јесте, Баћушка, наравно да јесте, па у читавом мом првом роману ја полемишем са Гогољем и књижевно и симболима, Башмачкин је смешан, карикатура, чак... Гогољ дословно каже за свог јунака да се родио као чиновник са ћелом на глави... Мој јунак херој Девушкин је веома сложен, у ствари, макар сам покушао да га створим таквог, компликованог, сложеног, у више слојева, рекли би касније критичари... Знате, Баћушка, Девушкин је у драстично горој ситуацији од Башмачкина, у сваком смислу, сиромашнији је, више му недостаје а више му и треба, он припада баш најсиромашнијем слоју људи...

– Ако се добро сећам, Девушкин живи у кухињи, иза преграде начињене од завесе, паравана, са ципеле му отпада ђон, и од Васкрсенског моста до куће долази полубос, газдарица га избацује из куће због неплаћених кирија...

– Тако је, видим да сте пажљиво читали, и опет, и поред тога што је такав, он није духом сиромашан, није смешан, он воли и пати, промишља, воли историју, уметност, живот свој полаже за друге...

– Али, опет, с друге стране, он је и затворен у себе, крије се кад одлази на посао, избегава друге, кажете да тихо, самотно живи... да у надлештво улази по странце, скривајући се од свих...

– Мој јунак то каже у писму Варју... Видите, док Башмачкин сањајући о шињелу не види свет око себе, Девушкин продаје свој шињел да би помогао Варји, то је мој директан одговор Гогољу, не можемо сав живот човека свести на комад одеће, покретачки основ

деловања мог хероја је љубав, односно друга личност и љубав коју он осећа према њој... Његова патња није патња због сиромаштва, већ љубавна патња...

– Девушкин у роману и чита Гогољев *Шињел*?

– Да, чита, и не допада му се, узвикује: немогуће је да постоји такав човек!

– А Пушкин му се допада!

– Да, Пушкина воли, говори да је велики песник изнео своје срце и показао га свету...

– Ретко се дешава, Фјодоре Михајловичу, да тако млад аутор, као Ви када сте писали *Бедне људе*, успева да тако заокружи дело, да каже све што је намеравао а и да при том прикаже јунаке, скоро као да пише научни рад, а не књижевност... Хвала вам, драги мој, хвала Вам на тој књизи коју сте поклонили свету...

– Опет, претерујете...

– Али књига Вас јесте учинила популарним и познатим. Одједном, били сте радо виђен гост на забавама, баловима, окружили су Вас највиђенији људи тог времена, сви су желели да се друже са младим писцем...

– Свакако не сви. Тада је почео и мој лични сукоб са Тургеневим, који је трајао до краја мог живота...

Изговоривши ово, Достојевски је застао, прогутао пљувачку (кнедлу?), дубоко уздахнуо и покушао да настави, видно узнемирен, али је нагло променио тему, гледајући ме овог пута потпуно другачије, не више као човека с којим разговара о Девушкину и измишљеним, фиктивним лицима...

За издавача
Дијана Дерета

Лектура и коректура
Исидора Ињац

Ликовно-графичка опрема
Марина Славковић

Прво ДЕРЕТИНО издање

ISBN 978-86-6457-559-1

Стеван Стефановић
МАСТИОНИЦОМ
И ПЕРОМ

Тираж
1000 примерака

Београд, 2024.

Издавач / Штампач / Пласман: **ДЕРЕТА доо**, Владимира Роловића 94а,
11030 Београд, тел./факс: 011.23.99.077; 23.99.078, www.dereta.rs
КЊИЖАРА ДЕРЕТА, Кнез Михаилова 46, Београд, тел.: 011.26.27.934, 30.33.503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
821.163.41-31

СТЕФАНОВИЋ, Стеван, 1982–

Мастионицом и пером : роман о Достојевском / Стеван Стефановић. – 1. Деретино изд. – Београд : Дерета, 2024 (Београд : Дерета). – 417 стр. ; 21 cm

Тираж 1.000. – Награда „Мирослав Дерета“ за 2024. → прелим. стр.

ISBN 978-86-6457-559-1

COBISS.SR-ID 155272201